

Feral Eke, 1966 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldu. 1967-1968 yıllarında Danimarka Kraliyet Akademisi Şehirçilik Okulu'nda diploma çalışması yaptı. 1973 - 1977 yıllarında Londra Üniversitesi University College'de Şehir Planlama dalında çalışmalar yaparak Doktor ünvanı aldı. Halen Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdür Yardımcısı olan Feral Eke, 1988 yılından beri Avrupa Konseyi Fiziki Planlamadan Sorumlu Bakanlar 9. toplantısı Yüksek Dereceli Memurlar Komitesi Başkanlığı görevini yürütmektedir.

Toprağın Korunmasında Mekansal Planlama İlke ve Aletleri

Feral EKE

Toprak; hava, su ve diğer doğal kaynaklar gibi insan yaşamı için önem taşıyan kısıtlı bir değerdir. Toprak, tabii değişim döngüsü içinde atıkların emilmesini sağlayan bir filtre, organizmalar için genetik bir rezervuar, madenler ve suyun saklanması için bir depo ve sosyo-ekonomik faaliyetler için mekansal bir temel, tarihi, kültürel mirasımızı gözetten bir unsur olarak yararlı birçok özelliğe sahiptir. Toprak çoğaltulamayan kısıtlı bir kaynak olması nedeniyle zararlı değişim ve faaliyetlere karşı korunması gerekli bir değerdir; aşırı yapılaşma sonucu bozulan bir arazinin yenilenmesi çok pahalı; bazen de mümkün olmayan bir süreçtir. Buna karşın, son yıllarda, çoğu ülkelerde gözlenen ve giderek yaygınlaşan bir eğilim, arazinin çok miktarda ve çoğu kez çevresel koruma boyutu olmadan gelişmelere açılmasıdır. Tarım alanlarının veya potansiyel rekreasyon alanlarının zedeleneceği, bazı kaynakların, hayvan, bitki türlerinin yok olacağı düşünülmeden acil kentsel gelişme talepleri için yeni alanlar tahsis edilmektedir. Diğer bir deyişle toprak sadece kirlenme etkilerine karşı kalite özellikleri ile değil, kantite, miktar açısından da tehdit altındadır.

Yeni kentsel yerleşmeler, kent merkezlerinden çevreye yayılma, çok katlı iskan biçimleri yerine bahçeli tek katlı konut tasarımlarının tercihi, sanayilerin bölgesel ölçekte belli merkezlerde yoğunlaşması, buna karşın kent ölçeğinde dağıntı bir biçimde kırsal alanlara sıçrama eğilimi, yeni kentsel yerleşmelere hizmet için kurulan (katı, atık su arıtma, enerji tesisleri gibi) altyapı tesisleri, veya

artan özel araba sahipliği, ulaşım imkanları ve daha kısa çalışma şartlarına bağımlı olarak gelişen turizm faaliyetleri, arazinin daha fazla miktarlarda kullanımına yol açmaktadır.

Toprağın yeterli miktarda kullanımı ancak akılcı bir mekansal planlama ile elde edilebilir. Toprağın miktar olarak daha fazla kullanımının giderek toprağın kalitesini de bozacağı gerçeğinden yola çıkarsak, arazinin yapısının bozulmasının ve erozyonun önlenmesi, çeşitli kirlenmelere karşı korunması yine mekansal planlama ile mümkün olacaktır.

Arazi kullanımını düzenleyen mekansal planlama, toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik politikalarının coğrafi bir ifadesidir. Ancak çevreye saygılı bir mekansal planlama ile toprak, "sürdürülebilir kalkınma" ilkesine göre ekonomik büyüme kaynağı olmaya devam edebilir.

Bu tür bir planlamada amaç, toprağın hem kalite hem de kantite olarak korunması olmalıdır. Öyleyse arazi kullanım, karar ve planlarımızda ne tür ilkelere yola çıkmalıyız? Bu ilkeleri toplum faaliyetlerinin ve insan yaşamının yer aldığı çeşitli alanlar için irdelleyelim.

Yapılmış Alanlar

A. Metropoliten merkezlerde planlama, bölgeden yaklaşımlarla başlayarak metropoliten merkezindeki baskıları azaltmalı, nüfus yoğunluğunu artıran kırsal göç, geri kalmış yörelerde çeşitli çekim noktaları yaratılarak önlenmelidir.

B. Kentsel alanlar mümkün olduğunca şimdiki sınırlarında tutulmalı, doğa ve çevredeki tarım alanlarının gereksiz bir

kentsel yayılma ile zamansız yapılaşması önlenmelidir. Kentsel yayılmanın en büyük nedenlerinden olan kent çevresindeki gecekondulaşma ancak ve öncelikle kentsel konut pazarında yer almayan kente göçenlerin sayısının ve konut talebinin belli düzenlemelerle karşılanabilir boyutlara indirilmesi ile mümkündür. Bu yaklaşım ise kırsal alan ve göç veren bölgelerde alınacak tedbirlerle başlayarak kentsel yapının ve konut sağlama sistemlerinin reorganizasyonuna kadar bir dizi önlemi gerektirir.

1. İskan Alanları

A. Kentin yoğun kesimleri yeşil, açık alan ve altyapı hizmetleri ile desteklenerek ve eski binalar gerekli onarımlarla yenilenecek yaşam kalitesi yükseltilmeli; kent merkezlerinin iskan alanları olarak kullanımının devamı, konut alanlarının gereksiz ve aşırı yayılması önlenerek sağlanmalıdır.

B. Arazinin asgari kullanımını sağlayıcı yeni konut tasarımları geliştirilmelidir.

C. Bir kentin ana bölümlerini teşkil eden iskan-çalışma ve dinlenme bölgeleri birbirleriyle organik bağlantılar içinde planlanmalıdır, gereksiz ulaşım ihtiyaçları yaratmayacak bir biçimde ilişkilendirilmelidir.

D. Kentsel gelişmenin kaçınılmaz ihtiyacı olarak ortaya çıkan yeni kentsel birimlerin yerleşiminde ve tasarımında çevrenin korunması ve arazinin etkin bir biçimde yeterince kullanılması, yaklaşımları benimsemelidir.

2. Sanayi

A. Teknolojik gelişmeler veya çok fazla merkezi konumlar nedeniyle kentsel merkezle-

Toprağın yeterli miktarda kullanımı ancak akılcı bir mekansal planlama ile elde edilebilir.

ri terketmek zorunda kalan sanayilerden boş kalan alanlar değerlendirilmeli ve başka faaliyetler için kullanılmalıdır.

B. Sanayi tesislerine geniş ve ucuz arsa temininde, bürokrasi ve denetimden kaçma amacıyla kırsal alanlara noktasal sıçramalar yapılması önlenmeli, ölçek ekonomileri yaratacak ve ortak artım ve hizmet tesisleri kuracak biçimde sanayiler toplanmalıdır.

3. Turizm

A. Turizme açılacak alanlarda seçici davranılarak, belli bir koruma - kullanma dengesi yaratılmalıdır.

B. Büyük alanları kapsayan ikinci konut olgusuna alternatif olmak üzere devre mülk türü, daha çok kişinin yararlanabileceği sistemler yaratılarak kullanılan arazi miktarı azaltılmalıdır.

4. Altyapı

A. Büyük ulaşım arterlerinin, arıtma ve enerji üretim tesislerinin kırsal alanların bütünlüğünü ve doğal çevreyi bozucu ve gereksiz arazi sarfına neden olacak şekilde konumlandırılması önlenmelidir.

B. Kitle ulaşım sistemleri, yeni iletişim biçimleri tercih edilmelidir.

5. Kırsal Alanlar ve Doğa

A. Doğanın geleneksel koruyucusu olan tarım faaliyetlerinin entantif yöntemlerin ve suni ilaçların aşırı kullanımı nedeniyle doğal dengesi bozabileceği görüşüyle kırsal alanlardaki arazi kullanım kararlarında toprağın potansiyel tüm kullanım biçimleri göz önüne alınmalıdır.

B. Kırsal ekonomiyi destekleyici, tarım - turizm - el sanatları faaliyetlerini entegre edici mekanlar yaratılmalıdır.

C. Kırsal alanlarda rekreasyon amaçlı alanlar yanı sıra koruma alanları veya doğal sitler yaratılarak, doğal güzelliklere sahip bölgeler korunmalıdır.

D. Biyotop sistemlerinin korunması için gerekli asgari boyutlar belirlenerek, özel ekolojik bölgeler yaratılmalıdır.

Yukarıda sıralanan ilke ve amaçlar akılcı bir arazi kullanım biçimi elde etmek için yapılacak her ölçekteki mekansal planlama süreci için gerekli ve geçerli olup, artık planlama disiplinine yerleşmiş ilkelere, Ancak bu amaçların gerçekleşmesi için kullanılan yöntemler, aletler ne-

lerdir, hangileri daha etkin olarak bizi istenilen sonuca götürür?

Toprağın kanıtatif korunması ilkesi doğrultusunda elimizdeki planlama aletlerin irdelenecek olursak, bunları 3 grupta sınıflandırabiliriz:

1. Planlama ve uygulama safhalarına öncülük eden, eldeki sorunların ve bulguların tespiti ve kapsamlı bir analiz için gerekli, araştırmaya dönük bilgi toplama aletleri

Çağımızdaki teknolojik gelişmeler mekansal planlama disiplinini de etkilemiş, hazırlık safhasında, planıcının elindeki sağlıklı, doğru bilgi toplama imkanları da gelişmiştir. Basit anket ve hava fotoğrafları, harita ve resimlerinden oluşan analitik çalışmalar uzaktan algılamaya, fotogrametri, bilgi bankaları sistemleri yeni kartografya yöntemleri, çeşitli adlar altında coğrafi verilerin görsel ve istatistikî sunusunu sağlayan bilgisayar programlarıyla desteklenmiştir.

Aynı türden araçlarla sürekli değişimlerin gözlenmesi de sağlanmaktadır. Bu aletler giderek yeni analiz tekniklerinin (çevresel etki analizlerinin) de gelişmesi ve böylece planlamanın daha sağlıklı temel ve verilere dayanması sonucunu getirecektir.

2. Yasaklayıcı ve özendirici düzenleme aletleri

İmar yasaları, bunlara dayanarak hazırlanan imar planları, standart ve normlar, inşaat izin işlemleri, arazi düzenlemesi, satış ve kullanımına ilişkin mali tedbirler ve vergiler, özendirici hükümler bu tür aletlerden olup, planlama ve yapılaşmayı bazen kısıtlayarak bazen de özendirerek, belli konumlara yönlendirir ve faaliyetlerin belli konumda yer almalarını emredici özellikler taşır. Bu tür aletler doğrudan fiziki mekana biçimlendirmekte etkilidir. Değişik detaylar taşıya bile her ülkede belli bir planlama sistemi ve yasal çerçevesi oluşturulmuştur. Böylece arazi kullanım planlarının, değişik türden çizili ve yazılı belgeleri içerse bile birçok ülkede mekan araçlardan biri olduğu iddia edilebilir.

3. Sosyo Politik Aletler

Bu araçlar değişik sektörlerle ilişkin politika ve ilkelerin, çeşitli ölçek ve boyutlarda uygulanması, doğrudan veya dolaylı olarak arazi kullanımının biçimlen-

dirilmesini sağlar. Kamu ve özel sektör arasındaki işbirliği imkanları, halkın katılımı, entegre bölge planlama çalışmaları, geri kalmış bölgelerin desteklenmesi, kırsal gelişme politikaları, belli sektörlerle tanınan teşvikler, eğitim; planlama disiplini destekleyen politik güç kararları bu tür araçlardır. Uzun vadede sonuç veren etkileri veya kısa vadede yarattıkları çoğaltan etki ile toprak üzerindeki kullanım taleplerini yönlendirirler.

Sonuç

Çağlar boyunca toplumlar doğa ve doğal kaynaklara bağımlı olarak yaşamak, bu nedenle de çevreyle uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Ancak, giderek toplum ve doğa arasındaki bu organik bağ kaybolmuş, insanoğlu bugün yarattığı teknolojiler ile ihtiyaçları için çevreyi, doğayı yok edici bir süreç içine girmiştir. Kısa vadeli amaçlar ve kişisel yarara öncelik veren bir davranış biçimi toplumların adeta temel özelliği haline gelmiştir.

Ancak, hiçbir teknolojik gelişme çevrenin ve doğanın bozulmasını, kaynakların yok edilmesini tümüyle önleyemez. İşte bu nedenle "sürdürülebilir bir kalkınma" ancak insanın yaşadığı mekana ve çevresine bakış açısındaki değişikliklerle mümkündür. Bu değişiklik, kişinin kendini her şeyin merkezi olarak değil, çok yönlü ve karmaşık bir sistemin parçası olarak, doğal hayatın bir parçası olarak görmesi ve mekansal faaliyetlerini doğal hayatın diğer öğelerine saygılı bir biçimde yürütmesi ile mümkündür.

Sözünü ettiğimiz aletler ve araçların yukarıda tanımlanan amacı gerçekleştirerek başarılı sonuçlara varması da ancak bunların uygulanması doğrultusunda politik kararlılık ile mümkündür. Planlama aletlerinin etkinliği, bunların uygulanmasında gösterilen hassasiyet ile sağlanır. Toplumsal yaşam için sağlıklı ve rahat bir fiziki mekan yaratılması, planlama alet ve araçlardaki düzenlilik veya çeşitlilikten çok planlama, uygulanma ve denetleme için sağlanacak, politik kararlılık ile mümkündür. □

Kaynak

Avrupa Konseyi Fiziki Planlamadan Sorumlu Bakanlar 8. Konferans Çalışma Raporları.

Ancak, hiçbir teknolojik gelişme çevrenin ve doğanın bozulmasını, kaynakların yok edilmesini tümüyle önleyemez. İşte bu nedenle "sürdürülebilir bir kalkınma" ancak insanın yaşadığı mekana ve çevresine bakış açısındaki değişikliklerle mümkündür.

Toplumsal yaşam için sağlıklı ve rahat bir fiziki mekan yaratılması, planlama alet ve araçlardaki düzenlilik veya çeşitlilikten çok planlama, uygulanma ve denetleme için sağlanacak, politik kararlılık ile mümkündür.